

17. Metodika zápisu vlastní kompozice žáků na ZUŠ, grafické partitury

Postup při zápisu skladeb volíme podle věku žáků a podle jejich pokročilosti v hudebně teoretické oblasti. Ve 2. polovině 20. století se obor Skladba či Kompozice (většinou měl název Úvod do skladby nebo Základy skladby) učil poměrně zřídka a vypracováním osnov k výuce byla pověřena brněnská hudební skladatelka (působila v Brně, avšak bydlí v Modřicích u Brna), absolventka JAMU, paní Jarmila Mazourová. Ta jako hlavní kritérium přijetí žáka na tento obor na ZUŠ uváděla podmínku, aby si žák už uměl své skladby zapsat. Na kvalitě zápisu však s přijatými žáky pracovala a dále jejich schopnosti zdokonalovala. Tito žáci začínali komponovat pod odborným vedením zhruba od 10ti-12ti let, ale i později. Dost často u ní začínali s výukou skladby i dospělí začátečníci. (pozn. její osnovy pro výuku skladby byly vypracovány na vyzvu ministerstva školství).

Dnes se výuka skladby posunula do mladšího věku žáků, někdy i do předškolního věku. Zde je práce velmi náročná, avšak pro dítě velmi přínosná a rozvíjející.

Předškolní věk žáka:

Žáci v tomto věku rádi improvizují a často přicházejí do nástrojové výuky se slovy „pane učiteli, něco jsem vymyslel, mohu Vám to ukázat?“ Většinou se jedná o 2-3 takty hudebního nápadu, který žák ještě sám nedokáže rozvést, ani zapsat. Pokud chceme takto malého žáka učit zápis skladby (většinou děti v tomto věku ještě neumí držet tužku v ruce správným způsobem), můžeme použít magnetickou tabuli (viz. tabule paní Marcely Slané, která se dá na pult klavíru, umožňuje zápis v houslovém i basovém klíči, noty mají magnety ze zadní strany). Žáci svůj motiv či téma pomalu hrají a jednotlivé noty za pomoci učitele postupně podle výšky připevňují na magnetickou tabuli (nejprve se jedná o zápis výšky tónu). Po dokončení si motiv zahrají v celku a začnou pracovat na rytmické stránce – motiv si i zatleskají, pro přehlednost použijí i slovní „počítání“ na pomocné slabiky tá, tyty, tů (či tájá), tyrytyry, tájájá atd. a opět pomocí magnetických not zápis upřesní.

Pokud již chceme s dítětem skladbu zapsat ručně, používáme zvětšené notové osnovy. Nejprve „namotáváme klubíčka“, která nám určují výšku tónu. Postupně se dítě učí zapisovat noty (přirovnáme k oku, oříšku = píše se dvěma tahy) a jejich přesnou rytmickou délku.

Zápis melodie a rytmu je základ, který však sám o sobě nestačí (**toto platí pro všechny věkové kategorie**). Každá skladba by měla mít zapsanou i dynamiku, na začátku tempové a výrazové označení (ideálně s metronomickým údajem tempa), jméno autora (jméno autora textu, jedná-li se o píseň) zápis artikulace, tempové změny v průběhu skladby aj. Na konci skladby by neměly chybět údaje o dokončení skladby, durata a podpis autora. U klavírních skladeb i zápis pedalizace v průběhu skladby, je-li ho zapotřebí.

Školní věk žáka:

Tyto děti už zpravidla umí psát noty a dokáží většinou zapsat svůj nápad i po rytmické stránce, avšak ještě se jim nedaří např. ve skladbách, kde se používají 2 notové osnovy pod sebou, zapsat noty přesně pod sebe. K procvičení přesného zápisu mohou pomoci např. pracovní listy Klavírátky, kde mají žáci za úkol pod vypsanou melodii dopsat čtvrté noty do levé ruky na začátku každé doby. Dále může učitel žákovi skladbu lehce předepsat tužkou a žák ji za domácí úkol obtáhne – i tím se žák učí zapisovat noty, ale pozor, nesmí to být mechanické, musí u toho myslet a vědět, proč to tak je.

Aby si žák zvykl zapisovat správným způsobem noty, je možné psaní procvičovat např. opisem skladeb, které hraje nebo bude hrát – každý den 1 stránku (rada doc. Šťastného). Je to účinné, ale pro žáky nezáživné, avšak dá se to vyřešit tak, že žák přijde do výuky o 10 minut dříve (nebo zůstane o 10 minut déle) a tento čas věnuje opisování několika taktů. Toto opisování by mělo mít i další cíl – opis by se měl někde použít (např. pak z něj hrát), aby žák viděl smysl své práce.

Dnes už se velmi rozšířilo psaní not na počítači. Je velmi výhodné umět ovládat notační programy a učit se to už od mládí, avšak psaní not rukou bez počítače by se nemělo přeskočit – to je základ, který by měl ovládat každý žák. Počítač je velký pomocník – dokáže zapsaný notový text i zahrát, ale při zápisu složitější faktury také není možné spoléhat na automatický zápis.

Důležité je pracovat na zachycování hudebních myšlenek do not už od počátků, zařazovat do výuky různá melodicko-rytmická cvičení, dbát na kvalitu a pečlivost zápisu a také postupně vést žáky k samostatnosti, aby stále nespolehali jen na učitele, že on jim všechno opraví a řekne.

Časté chyby žáků:

- nepíše noty správně pod sebe
- neumístí posuvky na správná místa
- nepřesně spočítají délku pomlky v taktu (a zapíše jinak dlouhou pomlku)
- v partituře špatně umístí jednotlivé nástroje pod sebe
- špatné umístění nožek u not
- zapomínají psát další důležité údaje (dynamika, artikulace, akcenty, změna temp aj.)
- *prosím, další si doplňte podle sebe, určitě máte řadu i vlastních praktických zkušeností*

Grafické partitury

Zajímavým zpestřením výuky je zápis a hra skladeb podle grafických partitur. Pro žáky ZUŠ je zvlášť vhodným autorem takových skladeb maďarský skladatel György Kurtág (narozen 1926). Do výuky můžeme zařadit k poslechu s notovým textem před sebou jeho klavírní „Hry“. Mnoho dalších příkladů nalezneme v knize Ivany Loudové *Moderní notace a její interpretace* (rovněž např. doc. Jaroslav Šťastný má moc pěkné grafické partitury, možná i další členové zkušební komise...). Moderní notace někdy může pomoci zaznamenat myšlenku výstižnějším způsobem, než tradiční notový zápis, ten někdy ani není možné k zápisu některých soudobých myšlenek použít. Grafické partitury mohou takto i rozvíjet fantazii a tvořivost žáků.

<https://www.youtube.com/watch?v=IJD2PHXqBG4> Kurtág Játékok

I. Loudová: *Moderní notace a její interpretace*

P. Graham: *Grafické partitury*